

Litteratuur:

1. Haan, J. H. H. de, 1969. De Groote Peel. Natuurhistorisch Maandblad 58: 84.
2. Hvass, H., 1966. Vissen der wereld: 124.
3. Janze, A. O., 1964. Aquariumtechniek 2, vissen en planten: 23.
4. Munckhof, P. van de, 1971. De Hondsvij (Umbra krameri) als aquariumvis. D.L.N. 74: 72.
5. Ruting, J., 1958. Welke vis is dat?: 63.

Gestuwde vogelvoorjaarstrek langs de kust

J. C. WEDTS DE SWART.

In de loop der jaren is er ook in de Nederlandse taal al heel wat gepubliceerd over de vogeltrek. Men denke slechts aan de uitstekende boeken over dit onderwerp van de hand van Prof. Dr. L. Tinbergen, Prof. Dr. G. J. van Oordt, J. Drijver en J. P. Strijbos, aan de onderzoeken en verslagen van het vogeltrekstation, de vogelwerkgroepen van de K.N.N.V., van de N.J.N. en de C.J.N., terwijl ook de Belgische Jeugdbond zich niet onbetuigd heeft gelaten.

Het is hier niet de plaats een uitgebreide opsomming te geven van wat er zoal in de literatuur over dit boeiende aspect van het vogelleven is verschenen. Persoonlijk meende ik in oktober 1965 ook mijn steentje aan dit onderwerp te moeten bijdragen in de vorm van een artikel in „Natura”, waarin ik de vogeltrek door het Deltagebied schetste en een hypothese opstelde over de volgens mijn mening komende veranderingen in de trekroute der vogels onder invloed van de Deltadammen en -bruggen, welke hypothese ik, toen trekvogels inderdaad zéér druk van deze kunstwerken gebruik maakten, diverse keren, tussen toen en nu (1971) via vrijwel alle „zuilen” van radio en televisie mocht toelichten, evenals in verscheidene dag-, week- en maandbladen.

Met name in oktober en november a.s. kan het volgens mij, vooral bij winden die uit de richting OZO tot WZW waaien, langs het dit jaar afgesloten Haringvliet en het bijna

4,5 km brede Brouwershavense Gat tussen de Kop van Goeree en Schouwen, bijzonder druk gaan worden! Mochten er lezers zijn die er waarnemingen gaan doen — of reeds gedaan hebben — dan zou ik gaarne hier iets van willen vernemen.¹⁾

Dit alles betreft over het algemeen de gestuwde najaars- en wintertrek die langs de Nederlandse kusten kunnen voorkomen. Over de voorjaarstrek is relatief nog weinig gepubliceerd; misschien vindt dat zijn oorzaak daarin dat men in het algemeen denkt dat stuwing in de lente niet of nauwelijks voorkomt en er zodoende geen of betrekkelijk weinig aandacht aan schenkt.

Toch komt ook in het voorjaar een gestuwde trek voor! En wel in zeer belangrijke mate — voor zover althans tot op heden bekend — langs de Zeeuwse kust en over de Deltadammen, alsmede via de Zeelandbrug. Opvallend is tevens dat ook ten zuiden van ons land voor wedstrijdvluchten geloste postduiven aan deze natuurlijke en kunstmatig gevormde kustlijnen „vasthouden”.

Het ligt bovendien voor de hand te veronderstellen, en dit wordt gesteund door verkregen inlichtingen, dat deze voorjaarstrek in NO-richting niet slechts langs de Zeeuwse, doch eveneens langs de Belgische en de Franse noordwestkust voorkomt.

Dank zij de medewerking van een aantal vogelvrienden heb ik de afgelopen vijf jaar

¹⁾ Inderdaad is er zeer veel trek geweest.

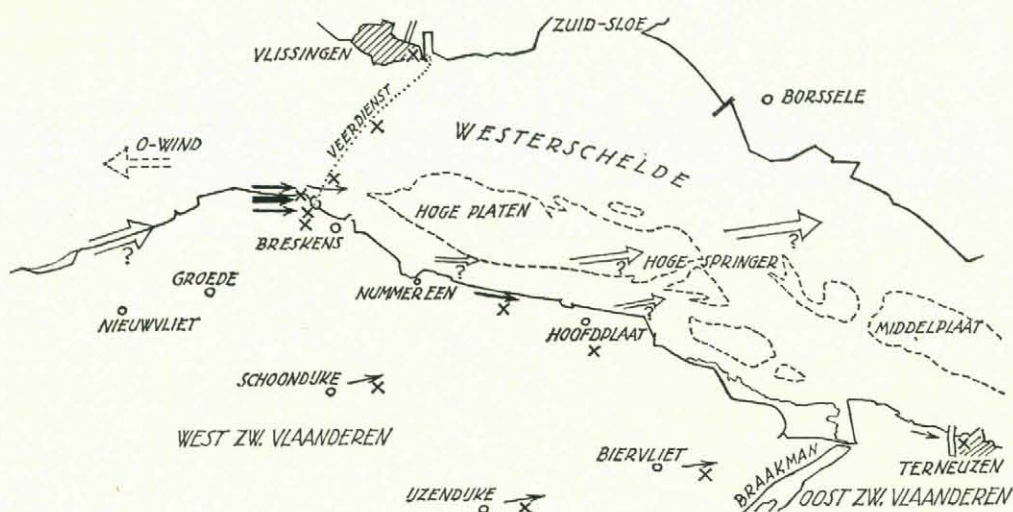


Fig. 1. Vogeltrek door en langs de kust van West-Zeeuws-Vlaanderen en het westelijk deel van Oost-Zeeuws-Vlaanderen op 6 en 7 mei 1971 bij een matige oostelijke wind, naar waarnemingen van H. Enkelaar en J. C. Wedts de Swart. X: Punten van waarneming.

tal van waarnemingen ontvangen waaruit deze trekroute is te reconstrueren. Ik kan in dit korte bestek onmogelijk alle gegevens belichten. Hier zij slechts vermeld dat ik ze alle gesorteerd heb en in alfabetische volgorde per vogelsoort in mijn archief heb opgenomen en bovendien voor een groot deel in chronologische volgorde, in wat ik zou willen noemen „natuurdagboeken”, heb beschreven, compleet met de weersomstandigheden tijdens de waarnemingen. Mocht U dus nadere inlichtingen en uitvoeriger beschrijvingen wensen, dan kunt U zich te allen tijde tot mij wenden.

Een kleine „bloemlezing” van de waarnemingen die ik ontving of zelf deed en die de bestaande voorjaarsstuwing illustreren, moge hieronder volgen. Om met de meest recente te beginnen: Door een gelukkige samenloop van omstandigheden was ik op 6 en 7 mei jl. in staat waarnemingen te doen aan zowel de breedfronttrek als aan de gestuwde trek in West-Zeeuws-Vlaanderen en in het westelijk gedeelte van Oost-Zeeuws-

Vlaanderen. Op donderdagochtend 6 mei stak ik met de veerboot de Westerschelde over van Vlissingen naar Breskens. Het was 8.50 uur, de lucht was slechts voor een achtste bewolkt en er woei een matige bries uit het oosten, terwijl de temperatuur ca. 15 °C zal hebben bedragen. Met mijn 12×40 prismakijker zocht ik, dicht in de buurt van de boeg van het schip staand, vrijwel onafgebroken het wateroppervlak en de lucht af op zoek naar eventuele tekenen die op vogeltrek konden wijzen. Naast de gebruikelijke meeuwen — en wat Visdiefjes die ik alleen in de haven van Vlissingen waarnam — die rondzwierven op de Westerschelde, waren er geen „landvogels” te zien. Totdat het schip de vaste wal ter hoogte van Breskens naderde. We zullen nog ongeveer één kilometer daarvan verwijderd zijn geweest, toen ik plotseling een Boerenzwaluw in oostelijke richting — dus tegen de wind in — zag voorbij flitsen, even later gevolgd door een troepje van 6 en later door een troepje van 17 exemplaren. Hoe meer we de veer-

haven van Breskens naderden, hoe groter de aantallen vogels werden. De hoofdmoot bestond uit Boerenzwaluwen. Bijzonder interessant was echter ook een typische bosvogel als de Wielewaal (δ) hier tegen te komen; prachtig blonken zijn zwarte en fel gele veren in de lentezon, fraai contrastrend met het lichtblauwe water. Eenmaal van boord kon ik de kijker wat rustiger en scherper instellen op de duinen die bij de veerhaven in een dijk overgaan. Het bleek nu dat een schier onafgebroken stroom vogels op een hoogte van 20 centimeter tot ca. 20 meter in een duidelijk gestuwde „bundel” langs de kust uit het westen komend de zeedijk in OZO-richting volgde. Tot ca. 500 meter links en ca. 500 meter rechts van deze „bundel” vlogen ook geregeld vogels mee. Ook deze bestonden grotendeels uit zwaluwen en wel voornamelijk uit Boerenzwaluwen. Helaas had ik slechts tien minuten tijd om hier waar te nemen. Ik moest nl. met de bus van 9.20 uur naar Terneuzen. Anderzijds had dit evenwel het voordeel dat ik nu de kans had de „breedfronttrek” landinwaarts letterlijk en figuurlijk te volgen. Via Schoondijke, IJzendijke, de Braakman en Hoek reden we in een dik half uur naar Terneuzen. Inderdaad zag ik onderweg nu en dan wat Boerenzwaluwen, in kleine troepjes bijeen, laag vliegend tegen de oostenwind optornen. Rond huizen en boerderijen zag ik hier en daar naast Boerenzwaluwen ook enkele Huiszwaluwen rondcirkelen. Op Terneuzen heb ik nog enkele minuten op \pm 500 meter van de Scheldedijk verwijderd kunnen kijken. Inderdaad kwamen hier regelmatig Boerenzwaluwen langs die in oostelijke richting vlogen. Tussen 12.45 en 13.30 uur heb ik op de dijk gezeten en constant waargenomen. Geregeld zag ik Boerenzwaluwen langs scheren, duidelijk doelgericht vliegend. In totaal echter toch maar 32 exemplaren. De grote verrassing op deze zonnige meidag

waarbij het kwik tot 22 graden opliep, kwam tussen 17.30 en 18.30 uur, toen ik met dezelfde lijndienst terug reed naar Breskens. Halverwege neemt de autobus een noordelijker route en rijdt dan onderlangs de Westerscheldedijk via Hoofdplaat en het gehucht Nummer Een naar Breskens. Tussen Hoofdplaat en Breskens zag ik nu geregeld troepjes vogels langs schieten in oostelijke richting, naast Huis- en Oeverzwaluwen bijzonder veel Gier- en Boerenzwaluwen. Soms vlogen er 15 tot 25 tegelijk voorbij. Vanaf 18.10 tot 18.30 uur heb ik bij de veerhaven van Breskens kunnen waarnemen op dezelfde plek waar ik des morgens stond. De geconcentreerde „bundel” met gestuwde trekvogels bleek ondanks het al late uur nog steeds aanwezig te zijn, ja, was zelfs nog aanmerkelijk dichter geworden! Eén lange sliert van kleine zangvogels, hoofdzakelijk uit „zwaluwen” (voor minstens 60% uit Boerenzwaluwen en voor 30% uit Gierzwaluwen) bestaande, ijelde oostwaarts, langs de Westerscheldedijk, in totaal ongeveer 100 vogels per 5 minuten. Het was zonnig weer, met een onbewolkte lucht en een matige oostenwind, nevelig boven de rivier, doch Vlissingen aan de overkant was (voor mensenogen althans) zichtbaar. De temperatuur was ongeveer 18 °C.

Toen de veerpont „Prinses Beatrix” vertrok, zag ik het omgekeerde van wat ik die ochtend had opgemerkt: hoe meer de boot uit de vastewal raakte, hoe kleiner het aantal trekkende vogels werd. De spoeling werd al dunner en dunner om op ca. 1 km uit de kust geheel op te houden. Door de sterke veldkijker kon ik echter de trekstroom boven duinen en zeedijk te Breskens nog enige tijd volgen. Te Vlissingen aangekomen zag ik daar langs de naar het oosten lopende dijk geen trekbewegingen. Boven Middelburg, waar ik te 19.05 uur arriveerde, vlogen tientallen Gierzwaluwen in cirkelvlu-

ten achter elkaar aan. Mogelijk waren dat teruggekeerde broedvogels. Binnen de veste moeten, gezien de vele exemplaren die er van eind april tot begin, soms half augustus ieder jaar dikwijls luid krijsend achter elkaar aanjagen, enkele tientallen paren broeden, waarvan één paar onder de dakgoot van mijn kantoor.

Ik was nog maar nauwelijks thuis of de heer H. Enkelaar uit Oostburg (West-Zeeuws-Vlaanderen) belde mij op met de enthousiaste mededeling dat hij een sterke zwaluwentrek had waargenomen langs de kust! Op een paar honderd meter ten zuiden van de zeedijk te Breskens — en van het punt waar ik had gestaan — had hij, hoewel hij slechts van 16.30 tot 17.15 uur kon waarnemen, 31 Oever-, 82 Gier-, 173 Huis- en 251 Boerenzwaluwen geteld! Dit is een gemiddelde frequentie van 60 vogels per 5 minuten. Behoorlijk veel, gezien de standplaats (bijna een halve kilometer van de zeedijk verwijderd) en het tijdstip.

Het is niet bekend hoe vroeg in de ochtend de trek begonnen en op welk uur in de avond hij opgehouden is. Misschien zijn sommige soorten toen het donker werd gewoon door blijven vliegen, en zijn de zogenaamde „nachttrekkers” eerst dan op volle sterkte gekomen. Hoe het zij: de volgende ochtend was ik weer ter plaatse, doch nu was ik een boot eerder gekomen. En hetzelfde als de dag ervoor herhaalde zich. Toen de veerboot de West-Zeeuws-Vlaamse kust naderde, kwamen we weer in de trekstroom met allerhande vogelsoorten terecht die zich naar het oosten spoedden. Het was nog drukker dan op 6 mei! Nu ik wat meer tijd tot mijn beschikking had, kon ik me naar het punt begeven dàar waar het duin in de Westerscheldedijk overgaat, m.a.w. midden in de gestuwde bundel trekvogels. Het was een sensatie om dit gebeuren te ondergaan. Dit deed niet onder voor de

beste dagen van de herfsttrek op de Westkapelse zeedijk op Walcheren. Alleen de soortensamenstelling was nu anders: veel minder Vinken en geen Spreeuwen, die in het najaar de hoofdmacht vormen. De zwaluwen in alle drie de soorten en de Gierzwaluwen hielden een wedstrijd wie het snelst kon vliegen tegen de nog steeds dóórstaande oostenwind in. Ik meen me te herinneren dat de Gierzwaluwen het vlugst waren. Ze suisden met snorrende vleugelslag rakelings over me heen. Er was haast geen beginnen aan alle vogelsoorten die aan deze trek deelnamen, te tellen en op papier te zetten. Terwijl ik op het ongeveer 7 meter hoge (of beter gezegd lage) duin stond, vlogen ze rond mijn oren, links, rechts, boven en onder mij. Krijgt men in het najaar, als je al die dieren zo naar het zuidwesten ziet vluchten, wel eens het gevoel, dat het machtige Europese continent bij wijze van spreken aan het „uitademen” is, thans leek het erop dat het „inhaleerde”. Het was een schier onafgebroken stroom met nu en dan even een „vertraging”, die echter direct weer werd gevolgd door een „versnelling”, veroorzaakt door een plotselinge sterke toeneming van de aantallen. Boeren- en Gierzwaluwen vormden de hoofdmacht. Op grotere hoogte (ca. 25 meter) „dreef” een Torenvalk mee en geregeld vlogen troepjes Tortelduiven in de orde van grootte van 20 tot 40 exemplaren bij elkaar. Ook zeer veel postduiven deden aan deze voorjaarsparade mee. Twee keer passeerde mij een Koekoek. In de struiken wemelde het bovendien van piepers, Fitisen, Kneuen etc.

Wat de trekkende Tortelduiven — overwinteraars uit Afrika — betreft, deze gingen duidelijk twijfelen bij de veerhaven. Het duin gaat hier zoals gezegd in de dijk over en de kustlijn maakt een knik van west naar oost-zuidoost. Zij draaiden dan enige malen boven de haven nerveus rond, verdichtten zich

tot één „bal” alsof ze beraadslaagden wat te doen: het onberekenbare water op te vliegen of de veilige kustlijn te blijven volgen. In negen van de tien gevallen deden ze dat laatste. Precies zo, maar dan in omgekeerde richting vliegend, zien we dit „twijfelverschijnsel” van de „watervrezers”, zoals L. Tinbergen ze indertijd noemde, bij verscheidene soorten in het najaar, daar waar de trekroute afwijkt van hun voorkeursrichting. Geografisch gezien stond ik nog niet op de beste plaats. Een goede halve kilometer vóór mij maakt de kustlijn een vrij scherpe knik van zuidwest naar oost. Misschien kwamen daar de zwaluwen en andere soorten vandaan die ik heel laag over het wateroppervlak zag „kruipen” en die ik ook gister al varende met de pont tot op ongeveer 1000 meter uit de kust tegen kwam.

Van 8.10 tot 9.20 uur heb ik te Breskens kunnen „trektellen”, zoals mijn Belgische vrienden het zo treffend weten uit te drukken.

Onderweg uit de autobus op hetzelfde traject als eerder beschreven naar Terneuzen toe, zag ik nu meer zg. „breedfronttrek” dan de vorige ochtend onder praktisch gelijke meteorologische omstandigheden en op hetzelfde tijdstip. Tot aan het natuurgebied „De Braakman” geregeld kleine troepjes van 2 tot 15 exemplaren met in hoofdzaak Gieren- en Boerenzwaluwen. Bij Schoondijkke cirkelde traag een grote roofvogel, vermoedelijk een Buizerd, naar het oosten.

In de lunchpauze heb ik tussen 12.45 en 13.30 uur aan de Scheldedijk te Terneuzen, gewapend met camera en kijker gezeten. Het was inmiddels broeiend warm geworden. In de schaduw wees de thermometer 25 °C aan, in de zon nog bijna 10 graden hoger! De wind was in kracht tot ongeveer 2 Beaufort afgenomen en geruimd naar zuid. Ik zag weinig trek. Zo nu en dan enkele Huis-, Boeren- en Gierzwaluwen.

Toen ik met de lijndienst om halfzes terugkeerde naar Breskens was de wind inmiddels naar westelijke richting gedraaid en ineens was er van het fenomeen dat vogeltrek heet *niets* meer te bespeuren! Trokken de dieren nu ultrahoog (?) zoals vrijwel ieder najaar voor schijnt te komen als ze de wind mee krijgen, in dat geval dan uit noord- tot noordoostelijke richting. Hoe ik ook met de kijker de hemel afspeurde, niets wees op vogeltrek. Hetgeen vanzelfsprekend niet wil zeggen dat er op dat moment geen verplaatsingen meer voorkwamen. Radarwaarnemingen in binnen- en buitenland hebben uitgezonden dat vogels met „de wind in de zeilen” op zéér grote hoogte massaal kunnen trekken. Stuwung komt dan niet voor. In een „breedfront” steken ze dan zonder vrees grote wateroppervlakten als de Noordzee over.

Niet onvermeld mag blijven dat een vogelwerkgroep van de K.N.N.V., die tussen 1952 en 1964 talrijke waarnemingen heeft gedaan aan de trekbewegingen langs de Noordhollandse kust, volgens mevrouw T. Bloem-Margadant (mondel. med. 1964) heeft ontdekt dat „bij een noordelijke wind die waait rond een hogedrukgebied toch sterke (laagvliegende) vogeltrek voorkomt die grotendeels de zee insteekt. Waait echter de wind uit de zojuist genoemde hoek rond een lagedrukgebied dan komt er weinig trek en bijna helemaal geen zeetrek voor!”

Dat ondervonden de heer Benthuisen en ik ook toen we op de ochtend van 18 oktober 1964 op de Westkapelse zeedijk voortdurend vogels onbekommerd het water zagen opvliegen in westelijke tot zelfs noordwestelijke richting. Iets dergelijks had ik toentertijd nog nimmer meegemaakt bij een dergelijke windrichting. Informatie bij de weerdienst van het K.N.M.I. wees dan uit dat er een hogedrukgebied lag boven de Noordzee en de Britse Eilanden.

Wij komen thans echter op een zijspoor. Terug daarom naar jongstleden voorjaar. Samenvattend kunnen we het volgende vaststellen. Op 6 en 7 mei 1971 zijn ongetwijfeld *ettelijke tienduizenden* „lenteboden” langs de West-Zeeuws-Vlaamse kust getrokken, aanvankelijk in noordoostelijke richting vliegend, doch even vóór de bebouwing van Breskens scherp naar het oosten afbuigend. Vermoedelijk tussen Breskens en Terneuzen zijn zij, via de uitgestrekte zandplaten vóór de Zeeuw-Vlaamse kust en de talloze schepen die altijd op de rivier aanwezig zijn als bakken (?) gebruikend, de hier ongeveer 6 kilometer brede Westerschelde overgevlogen (schepen maken een rivier visueel veel smaller en wellicht minder afstotend voor de „watervrezers”).

Te Breskens bleek tijdens het waarnemen de gemiddelde frequentie enkele honderden exemplaren per 5 minuten, te Terneuzen slechts enkele vogels per 5 minuten, gedeeltelijk geteld en geschat over een breedte van 1 km loodrecht op de trekrichting uitgezet.

Alvorens deze bijdrage te besluiten, wil ik nog twee opmerkingen maken.

Ten eerste is uit de gegevens die verscheidene waarnemers de afgelopen jaren hebben gedaan, gebleken dat boven omschreven trekgedrag van uit het warme zuiden terugkerende vogels geen uitzondering doch vermoedelijk eerder normaal te noemen is, m.a.w. zij kan bij bepaalde meteorologische omstandigheden ieder voorjaar voorkomen! Ten tweede komt, om het allemaal nog wat gecompliceerder te maken, in dit labyrint van zeegeten, zand- en slikplaten die met opkomend water kunnen onderlopen, en de zeer verbrokkelde en ingewikkelde loop van duinen en dijken, ook vogeltrek voor waarbij de vogels zich minder dan hierboven beschreven door het water laten afschrikken en regelrecht oversteken, doch zich dan vreemd genoeg, door de kustlijn, weer ineens laten stuwen en daarbij bovendien hun koers sterk kunnen wijzigen en bijvoorbeeld zelfs naar het . . . noordwesten kunnen afbuigen.

Vragen en korte mededelingen

Gemengde troep mezen, met jongen. Dat mezen buiten de broedtijd dikwijls in gemengde troepen rondzwerven is wel algemeen bekend. Het was mij echter nooit opgevallen dat dit verschijnsel zich eveneens in de broedtijd kan voordoen, namelijk met paartjes en pas uitgevlogen jongen die nog gevoerd moeten worden. In de middag van 16 juni zag ik in de bossen ten noorden van Hilversum een troep mezen met pas uitgevlogen jongen. Voor zover ik kon nagaan bestond de troep uit 4 of 5 paar Staartmezen, 2 paar Pimpelmezen en 1 paar Koolmezen, allen met jongen, bij elkaar zo'n 80 tot 100 vogeltjes.

Bussum,

C. v. d. Bergstraat 19.

H. GRIFFIOEN.

Amsinckia in de Amsterdamse Waterleidingduinen. De Amsterdamse Waterleidingduinen zorgen op floristisch gebied nogal eens voor verrassingen. Zo

vond ik eind juni jl. langs het meest westelijke pad in de buurt van het Tilanuspad 2 plantjes van een Amsinckia-soort. Welke van de vier of vijf in ons land adventief voorkomende soorten het was, heb ik niet kunnen uitmaken, daar ze veel op elkaar gelijken en alleen goed zijn te onderscheiden aan de rijpe vruchtjes, en die waren nog niet aanwezig. Het geslacht Amsinckia behoort tot de familie van de Ruwbladigen, lijkt veel op Kromhals, maar heeft helder geel-oranje bloempjes, die eveneens zijn voorzien van een lange kroonbuis en een diep ingesneden kelk. De gehele plant is bedekt met stijve haartjes. De Amsinckia's zijn niet inheems. Vroeger zijn zij waarschijnlijk gekweekt door bijenhouders en daarbij verwilderd. De Nederlandse Flora vermeldt a's afkomst Noord-Amerika; mijn Engelse Flora geeft Chili als land van origine op. Misschien zijn in Engeland andere soorten geïmporteerd.